

Розділ II. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94(477.74-21):614.2/.4:352.08:005.53«1900/1914»

DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2019.30.189323>

Вікторія Герасименко

orcid.org/0000-0003-2859-0105

Аспірантка I року навчання

Кафедри історії України

ОНУ імені І. І. Мечникова

(Україна, Одеса)

samvika2086@gmail.com

СФЕРА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ОДЕСІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ПРОПОЗИЦІЇ МІСЬКИХ ГОЛІВ

Анотація

У статті розглянуто пропозиції міських голів в сфері охорони здоров'я для відновлення повної картини історії міського самоврядування початку ХХ століття через очільників Одеси. Діяльність медичних та рекреаційних закладів, якість обслуговування населення та санітарно-епідеміологічний стан були важливими питаннями на розгляді думи та відповідних комісії. Херсонське губернське земство було одним із найкращих в плані забезпечення медичних послуг та подолання епідемії, які вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття мали вже місцевий характер – чума, холера, тиф, дифтерит тощо.

Автор зазначає, пропозиції очільників міського самоврядування теж зіграли важливу роль у поліпшенні загального стану міста, відкритті нових закладів, дослідженні сироваток та запобіганні збільшення кількості хворих, що і було відзначено на загальнодержавному рівні.

***Ключові слова:** міські голови, пропозиції, санітарний стан, епідемії, охорона здоров'я.*

Viktoriia Herasymenko
orcid.org/0000-0003-2859-0105
Post-graduate student of I year study
Departments Ukrainian History
Odessa I. I. Mechnykov National University
(Ukraine, Odessa)
samvika2086@gmail.com

THE HEALTH PROTECTION'S SPHERE IN THE ODESSA AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY: CITY MAYORS' OFFERS

Summary

In the second half of the nineteenth - early twentieth centuries the medical sector in the field was generally concentrated in the hands of zemstvo and municipal government agencies, more or less, tried to make informed decisions, with the assistance of the zemstvo. The main idea of the article is the suggestion of city mayors in the field of health care to restore a complete picture of the history of urban self-government at the beginning of the twentieth century through the city mayors of Odessa.

Kherson Zemstvo was one of the best in terms of providing medical services and overcoming epidemics that already had a local character at the end of the nineteenth and early twentieth centuries - plague, cholera, typhus, diphtheria, etc.

The activities of medical and recreational facilities, the quality of service of the population and the sanitary and epidemiological situation were important issues for consideration by the Duma and the relevant commissions.

In the periods of epidemic swings, city mayors at the level of the public and sponsors made advisable proposals to prevent the spread, eradication of pathogens and reduce the number of patients among the population. Also, at the beginning of the twentieth century, they talked about the protection of labor during the production process, which was a tremendously necessary application for favorable working conditions.

The author notes that the proposals of the heads of the city government also played an important role in improving the general condition of the city, opening new facilities, studying serums and preventing an increase in the number of patients, which was noted at the national level.

The beginning of the twentieth century brought about significant changes in the life of the population of Odessa. The mayors, using all their capabilities, as

representatives of the authorities, caretakers, patrons and educated people, tried to make a «new life» in the South of Ukraine.

Pavlo Zelenyi and Nikolai Moiseyev were the most active city mayors in the field of health care. During the time of the Zelenyi's direction were made the first mention of resolutions on labor protection at agricultural enterprises and measures to combat plague. During the time of the Moiseyev's direction were made the productive activity of the Bacteriological Station, the proposal to establish the Institute of Whey, achievement of high indicators of the results of the fight against epidemics. Issues of sanitary-epidemiological nature did not yield to the importance of socio-economic issues, since they were closely linked and influenced each other.

Key words: *city mayors, proposals, sanitary condition, epidemics, health care.*

Постановка проблеми. Державна влада будь-якої країни зобов'язана створювати належні умови для стабільного життя населення. Однією з важливих сфер є медична, що безпосередньо впливає на якість проживання та продуктивність праці людей. Для сучасних політиків є необхідним вивчення не тільки іноземного досвіду, а й звернення уваги на минулий досвід нашої країни – адже «все нове – це давно забуте старе». В другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. медична сфера на місцях загалом була зосереджена в руках земств, а органи міського самоврядування більш-менш намагалися приймати виважені рішення, спираючись на допомогу з боку земств. В періоди сплахів епідемій, міські голови на рівні з громадськістю та меценатами вносили доцільні пропозиції для запобігання поширенню, ліквідації збудників та зменшення хворих серед населення. Також на початку ХХ ст. вже заговорили

про охорону праці під час виробничого процесу, що було безумно необхідним додатком для сприятливих умов праці.

Аналіз досліджень. Питання пропозицій міських голів в плані забезпечення належного обслуговування містян в лікарнях та рекреаційних закладах, санітарного стану міста та боротьби з епідеміями комплексно не досліджувалось. Деякі факти про діяльність міського самоврядування в вищезгаданій сфері містяться у працях сучасних вчених О. Черемісіна (Черемісін, 2017), колективу авторів під редакцією В. Станко (Станко та ін., 2002). Джерелом для розгляду даної теми є газета «Одесские Новости» та журнал «Известия Одесской городской думы», матеріали яких ще не були належним чином використані в історіографії.

Мета статті. У статті на основі матеріалів тогочасної думської та цивільної періодики розглянемо пропозиції міських голів в сфері охорони здоров'я для відновлення повної картини історії міського самоврядування початку ХХ століття через очільників Одеси.

Виклад основного тексту. Умови гідного життя міського населення залежать від діючої системи охорони здоров'я, незалежно в якій епосі вони живуть. Авторитет Одеси на початку ХХ ст. зростав і як медичного, так і курортного центру. Сюди приїздили хворі з всієї території держави й із-за кордону,

де вже стало відомо широкому загалу про лікувальні властивості тутешніх грязей.

Загалом у 1900 р. в місті нараховувалося 59 лікарень, амбулаторій, зуболікувальних поліклінік, в яких працювало понад 400 лікарів, акушерок, фельдшерів, діяло біля 40 аптек. У подальшому кількість медичних установ хоч і повільно, але збільшувалася. У 1912 р. в Одесі вже нараховувалося 136 медичних закладів, 42 аптеки (Станко та ін., 2002: 215).

Забезпеченню зростаючої кількості медичних закладів кадрами фахівців сприяло відкриття у 1900 р. медичного факультету у складі Новоросійського університету. На цьому факультеті працювали клініки, де регулярно проводили безкоштовні прийоми дорослих і дітей представники професорсько-викладацького складу — відомі в Одесі фахівці своєї справи П. А. Вальтер, К. М. Сапежко, В. Н. Орлов, В. Ф. Якубович та інші (Станко та ін., 2002: 215).

Важливою подією в житті Одеси стало заснування у 1903 р. станції «швидкої допомоги» завдяки графу М. М. Толстому (молодшому – Авт.), активному гласному Одеської думи, та його матері Олені Григорівні.

Розв'язання санітарно-профілактичних проблем на початку ХХ ст. майже повністю покладалися на міську громадськість, а міські думи й управи мало цікавилися благодійністю. Органи міського само-

врядування утримували частину освітніх, лікарняних і культурних закладів за рахунок власного бюджету або коштом приватних осіб, станових організацій, земств тощо. Значними були дотації з боку держави.

Міське самоврядування Херсонської губернії проводило, як обов'язкові заходи, спеціальні карантинні зони (пости), головною метою яких був нагляд за безпекою міст (насамперед, портових) від внесення епідемічних захворювань ззовні, передусім – холери (Черемісін, 2017: 418). Діяльність їх була мало ефективною, оскільки з кінця XVIII ст. у містах постійно спалахували епідемії чуми, холери, тифу, дифтериту тощо. Адже епідемії потрапляли не ззовні, а здебільшого мали місцевий характер.

Відомства з медичної справи, хоч і підпорядковувалися місцевій адміністрації та створювалися органами міського самоврядування, але в більшості випадків медики були байдужими до потреб міського населення. За умови обмеженого фінансування і мінімальної кількості фахівців вся робота з медичної діяльності зводилася до формального листування між різними інстанціями. Тому такі соціально небезпечні хвороби, як віспа, дифтерія, кір тощо, були звичайним побутовим явищем у містах Херсонської губернії, забирали життя в десятків і сотень хворих, особливо дітей (Черемісін, 2017: 419).

Загальна небезпека штовхала багатьох медиків на самопожертви, але санітарна невпорядкованість, промислове забруднення повітря й води, низький культурний рівень населення сприяли тому, щоб хвороби ніколи не покидали міста. Соціально-економічні умови прямо або опосередковано впливали на виникнення й розвиток багатьох інших хвороб (Черемісін, 2017: 421–422). Антисанітарія, що домінувала на околицях кожного міста, сприяла поширенню і тифу, і дизентерії. Від малярії страждали не мешканці елітних районів міст, а малозабезпечені родини, саме їхні діти найчастіше хворіли на кір, скарлатину, коклюш та інші.

Щоб підтримати рівень охорони здоров'я місцевих жителів, міські голови Одеси вносили різні пропозиції на розгляд думи.

На початку ХХ ст. посаду одеського міського голови обіймало 5 осіб – Павло Олександрович Зелений (1898–1905), Петро Адамович Крижановський (1905), Василь Якович Протопопов (1906–1908), Микола Іванович Мойсеєв (1908–1913), Борис Олександрович Пелікан (1913–1917). Своїми пропозиціями в медичній та санітарно-епідеміологічній сфері відзначились всі вищезгадані очільники, окрім П. А. Крижановського – він перебував при владі півроку, і не приділяв належної уваги цим питанням. Тим не менш, інші соратники змогли закарбуватись на сторінках журналу думи «Известия Одесской Городской Думы» своїми ініціативами.

Павло Олександрович Зелений прийняв рішення щодо побудови нової міської лікарні, опікувався санітарним станом міста та продуктів харчування (ОН. 1901. 5 юня), відвідував з незапланованих ревізіями лікарняні та заклади (ОН. 1899. 18 марта, 9 ноября; ОН. 1900. 9 марта; 4 августа). Були подані такі пропозиції: виділення із міської лікарні 200 ліжок для потреб університетських клінік та асигнування на будування та устаткування клінік (ИОГД. 1902. № 15–16. с. 299–307); витрати задля припинення чумної епідемії – можливість розширення «Правил 3 червня» та доасигнування містом коштів для подолання чуми (ИОГД. 1902. № 20. с. 1244–1250; ИОГД. 1902. № 21. с. 1374); виключення зі податкового списку породи фокстер'єрів та пінчерів, так як це собаки-крисолови (ИОГД. 1902. № 15–16. с. 315–317); поправки до обов'язкових пунктів постанов запобігання травмам робочих з боку сільськогосподарських машин (ИОГД. 1901. № 20. с. 860).

Василь Якович Протопопов проводив огляд старої міської лікарні, палати хворих та арештантських камер (ОН. 1906. 5 мая). Гострим питанням була передача нагляду над проституцією до Санітарного комітету міського управління (ОН. 1906. 31 марта; ИОГД. 1907. № 15–16. с. 1635). Відбулись реформи в Санітарній комісії – збільшили кількість членів (ИОГД. 1907. № 21–22. с. 2423). Також надходили

клопотання про заходи проти холери – ознайомлення з інформацією про хворобу, відкриття міської бані при Усатівській лікарні, при перших ознаках хвороби запрошувати тимчасових санітарних лікарів, всі витрати перекрити шляхом підвищення платні за воду (ИОГД. 1907. № 17–18. с. 2002–2003).

Внесок у сферу санітарного стану Одеси Миколи Івановича Мойсеєва був значним. Відбулось створення комісії для розробки питання соціального забезпечення робочих міського водогону у випадку старості, інвалідності або смерті (ИОГД. 1908. № 20. с. 3134–3135); виконавчої курортної комісії (ИОГД. 1910. № 21–22. с. 2547); проекту постанов для відкриття та утримання приміщень в м. Одесі для паломників та санітарний нагляд за ними (ИОГД. 1909. № 19–20. с. 2343–2344).

Виявились деякі складнощі з роботою Бактеріологічної станції – антидифтерійна сироватка мала бути визнана якісною, а Імператорський Інститут експериментальної медицини та Харківський Бактеріологічний інститут не бажали відмовитись від своїх претензій та звинувачень (ИОГД. 1910. № 9–10. с. 1231). Але були і позитивні зрушення: відновлення посади завідувача Бактеріологічною станцією (ИОГД. 1908. № 20. с. 3142; ИОГД. 1909. № 13–14. с. 1569); створення комісії для розробки інструкцій завідування Бактеріологічною станцією (ИОГД. 1909. № 15–16. с. 1948); узгодження питан-

ня з Херсонським Губернським Земством відносно утримання та розширення одеської Бактеріологічної станції – спільні витрати земства та міського управління, створення земського інституту розробки та виготовлення сироватки (ИОГД. 1911. № 9–10. с. 1154–1156; ИОГД. 1912. № 23–24. с. 3302–3305; ИОГД. 1912. № 23–24. с. 3311).

Міські скотобійні мали передаватись в управління особливій комісії управи (ИОГД. 1908. № 20. с. 3100–3103) та було ініційовано створення скотобійних камер для очищення нутрощів тварин при міських скотобійнях (ИОГД. 1909. № 23–24. с. 2792–2794).

Увагу привертають дії Миколи Івановича для поліпшення епідеміологічної ситуації в Одесі: клопотання про позику у банку Одеси для заходів з попередження епідемії холери (ИОГД. 1908. № 20. с. 3098), купівля містом 5 карет для перевезення хворих холерою (дві карети були дарунком гласних Л. Жданова та П. Казарінова), клопотання на ім'я міністра фінансів про звільнення карет від мита (ИОГД. 1908. № 20. с. 3099), позика та асигнування коштів на боротьбу з епідеміями (ИОГД. 1909. № 19–20. с. 2344–2345; ИОГД. 1910. № 15–16. с. 1997; ИОГД. 1910. № 17–18. с. 2153; ИОГД. 1911. № 1–2. с. 1–2; ИОГД. 1911. № 21–22. с. 2307–2311), клопотання про не штампування паспортів осіб, що виїжджають з міста, тому що на той час (вересень 1910 р. –

Авт.) епідемія притишилась та йде на спад (ИОГД. 1910. № 19–20. с. 2340), звернення до медичного факультету про створення звіту про стан чумної та холерної епідемій та проведення заходів по боротьбі з епідеміями (ИОГД. 1910. № 19–20. с. 2352–2353), клопотання від Виконавчої санітарної комісії про визнання міста Одеси «благополучним по чуме», і прохання про надання вказівок для Портового управління в плані необхідних заходів запобігання поширенню епідемій (ИОГД. 1911. № 9–10. с. 1160–1161; ИОГД. 1911. № 13–14. с. 1580).

Борис Олександрович Пелікан запропонував ліквідувати Виконавчу курортну комісію та утвердити посади двох директорів курортів – один завідує медичною частиною, другий – адміністративною та фінансовою сферами (ИОГД. 1914. № 5–6. с. 402). Також у 1913 р. Одесі було присуджено почесний диплом на Всеросійській Гігієнічній Виставці в Петербурзі – за чудовий санітарний стан міста, що підтримувався роками (ИОГД. 1914. № 3–4. с. 189).

Висновки. Початок ХХ ст. вніс значні зміни в життя населення Одеси. Міські голови, використовуючи всі свої можливості, як представників влади, опікунів, меценатів та освічених людей намагались зробити «нове життя» на Півдні України.

У сфері охорони здоров'я можна виділити двох активних міських голів – П. О. Зеленого (перші згадки постанов щодо охорони праці на сільсько-

господарських підприємствах та заходи боротьби з чумою) та М. І. Мойсеева (діяльність Бактеріологічної станції, пропозиція створення Інституту сироватки, досягнення високих показників результатів боротьби з епідеміями).

Боротьба з особливо небезпечними захворюваннями стала основою діяльності органів самоврядування на початку ХХ ст. Муніципалітети відчували відповідальність за їх приборкання, тому докладали багато зусиль.

Питання санітарно-епідеміологічного характеру не поступались у важливості соціально-економічним питанням, оскільки вони були тісно пов'язані й впливали одне на одного.

Список використаних джерел і літератури

1. ИОГД – Известия Одесской городской думы. 1901. № 20.
2. ИОГД. 1902. № 15–16.
3. ИОГД. 1902. № 20.
4. ИОГД. 1902. № 21.
5. ИОГД. 1907. № 15–16.
6. ИОГД. 1907. № 17–18.
7. ИОГД. 1907. № 21–22.
8. ИОГД. 1908. № 20.
9. ИОГД. 1909. № 13–14.
10. ИОГД. 1909. № 15–16.
11. ИОГД. 1909. № 19–20.
12. ИОГД. 1909. № 23–24.
13. ИОГД. 1910. № 9–10.
14. ИОГД. 1910. № 15–16.
15. ИОГД. 1910. № 17–18.
16. ИОГД. 1910. № 19–20.
17. ИОГД. 1910. № 21–22.
18. ИОГД. 1911. № 1–2.

19. ИОГД. 1911. № 9–10.
20. ИОГД. 1911. № 13–14.
21. ИОГД. 1911. № 21–22.
22. ИОГД. 1912. № 23–24.
23. ИОГД. 1914. № 3–4.
24. ИОГД. 1914. № 5–6.
25. ОН – Одесские новости. 1899. 18 марта; 9 ноября.
26. ОН. 1900. 9 марта; 4 августа.
27. ОН. 1901. 5 июня.
28. ОН. 1906. 31 марта; 5 мая.
29. Станко та ін., 2002 – Історія Одеси / Колектив авторів. Гол. Ред. В. Н. Станко. Одеса, 2002. 560 с.
30. Черемісін, 2017 – Черемісін О. В. Міське самоврядування на Півдні України в 1785–1917 рр. Херсон, 2017. 581 с.

References

1. IOGD – Izvestiya Odesskoy gorodskoy dумы. [Odessa City Duma News] 1901. № 20. [In Russian].
2. IOGD. 1902. № 15–16.
3. IOGD. 1902. № 20.
4. IOGD. 1902. № 21.
5. IOGD. 1907. № 15–16.
6. IOGD. 1907. № 17–18.
7. IOGD. 1907. № 21–22.
8. IOGD. 1908. № 20.
9. IOGD. 1909. № 13–14.
10. IOGD. 1909. № 15–16.
11. IOGD. 1909. № 19–20.
12. IOGD. 1909. № 23–24.
13. IOGD. 1910. № 9–10.
14. IOGD. 1910. № 15–16.
15. IOGD. 1910. № 17–18.
16. IOGD. 1910. № 19–20.
17. IOGD. 1910. № 21–22.
18. IOGD. 1911. № 1–2.
19. IOGD. 1911. № 9–10.
20. IOGD. 1911. № 13–14.
21. IOGD. 1911. № 21–22.
22. IOGD. 1912. № 23–24.

23. IOGD. 1914. № 3–4.
24. IOGD. 1914. № 5–6.
25. ON – Odesskiye novosti. [*Odessa news*] 1899. March 18th; November 9th [In Russian].
26. ON. 1900. March 9th; August 4th.
27. ON. 1901. Juny 5th.
28. ON. 1906. March 31th; May 5th.
29. Stanko ta in., 2002 – Istoriya Odesy / Kolektyv avtoriv. Hol. Red. V. N. Stanko. [History of Odessa] Odesa, 2002. 560 s. [in Ukrainian].
30. Cheremisin, 2017 – Cheremisin O. V. Miske samovryaduvannya na Pivdni Ukrayiny v 1785–1917 rr. [Municipal self-government in the South of the Ukraine (1785–1917)] Kherson, 2017. 581 s. [in Ukrainian].